

OLONKHO METİNLERİNİN TOPLANMASI VE ARAŞTIRILMASI

Fatih KIRIŞÇIOĞLU*

ÖZET

Sözlü bir edebî gelenekten bir yazı dili hâline getirilen Saha Türkçesinde olonkhoların tespiti ve yayımlanması önem taşımaktadır. Bu makalede, Saha Türk Destanı olonkhoların derlenmesi ve yayıma hazırlanmasıyla ilgili ilk çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir.

ANAHTAR KELİMELER

Saha Türkçesi , destan, olonkho

THE COLLECTION AND RESEARCH OF THE OLONKHO TEXTS

ABSTRACT

Because the collection and publication process of “oloñxo”s in Sakha (Yakut) language which has been transformed into a written language from its traditional oral forms, this study aims to gather and publish the first examples of “oloñxo”s in Sakha

KEY WORDS

Sakha(Yakut) Turkic, Olonkho, epic

Saha folklorunun en önemli ve tarihî türü “olonxo” adı verilen kahramanlık destanlarıdır. Olonkholar, birkaç bin mısradan başlayıp, otuz kırk bin mısraya kadar ulaşabilen çok büyük destanî şiirlerdir. Olonkholar, “Er-Soğotox”, “Ürüñ Uolan”, “Nurgun Bootur”, “Abaxtay Bergen”, “Kulun Kulustur” gibi hep kahramanlarının adını taşırlar. Olonkhoları okuyan şahıslara da oloñxosut “olonko anlatıcısı” adı verilmektedir. Olonkhoların bugüne kadar yüz elli tam metni toplanmış ve on yedi tam metni basılmıştır. Sujet (kısa özet)lerinin sayısı ise üç yüze ulaşmıştır.¹ Bunların bir kısmı ise Saha Yeri (Yakutistan) veya Rusya arşivlerinde yazıya geçirilmeyi beklemektedir.

---

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ M. Fatih Kirişcioğlu, “Er-Soğotox Efsanesi’ndeki Motifler”, **BİR Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi-Prof. Dr.Kemal Eraslan Özel Sayısı**, sayı 9-10, İstanbul 1998, s.433-438.

Sahaların sözlü sanat örnekleri ilk olarak, programında etnografik malzemelere özel önem verilen Büyük Kuzey (İkinci Kamçatka) Araştırma Gezisi katılımcıları tarafından toplanmış ve kaleme alınmıştır. Bu araştırma gezisine katılan bilim adamları çeşitli anlatım ve mitolojik hikayeleri, türküler ve âyinleri tespit etmişlerdir.² Sahaların bu anlatımları ve konuştukları dilin özelliklerini dikkate alarak G. F. Miller bu halkın Güney Sibiry halklarıyla akraba olduğu sonucuna varmıştır.³ Oluşan geleneğe göre bir sonraki araştırma gezilerine katılan bilim adamları da sözlü halk sanatından örnekler toplamıştır. Bilim Akademisi üyesi olan A. F. Middendorf'un 1842 – 1845 döneminde Kuzey ve Doğu Sibiry bölgelerinde gerçekleştirdiği gezi, Saha folklor araştırmaları açısından çok önemli bir olay olarak değerlendirilmektedir. Bu geziden sonra söz konusu bilim adamı kaleme aldığı birçok manzum âyinleri, anlatımları, efsaneleri ve bir olonkho kesiti yayımlamıştır.⁴ “Sahaların Dili hakkında” adlı klasik çalışmanın yazarı olan Bilim Akademisi üyesi O. N. Bötlingk ise 1851 yılında, Sahaların dili ve folkloru konusunda büyük uzman olarak kabul edilen Saha bilim adamı A. Y. Uvarovski'nin ezbere aktardığına göre kaleme alınan bir olonkhoyu Almanca'ya çevirerek yayımlamıştır.⁵

Rus bilim adamı olan İ. A. Hudyakov'un da Saha folklor araştırmalarına çok özel hizmetleri olmuştur. Verhoyansk sürgününün ağır yaşam şartları altında kendisi, Sahacayı çok kısa sürede öğrenmiş ve Rus krili bazında hazırladığı özel alfabeyi kullanarak Saha folklorunun hemen hemen tüm türlerinden güzel örnekler belgelendirmiş ve onları

---

² İ.Y.Lindau, *Opisanie Naradov Sibiri, Pervaya Polovina XVIII. v.*, Magadan 1983.

³ G.F.Miller *İstoriya Sibiri*, Moskva-Leningrad 1937.

⁴ A.Middendorf, *Puteşestvie na Sever i Vostok Sibiri*, San Petersburg 1878.

⁵ Otto Bötlingk, *Über Die Sprache Der Jakuten*, St.Petersburg 1851, s.79-95. Bu metin, Yuriy Vasilyev ve tarafımızdan Türkiye Türkçesi'ne aktarılmıştır. Bkz. Saha(Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri, Ankara 1996, s.3-32.

Ruşça'ya çevirmiştir.⁶ Bunun dışında İ. A. Hudyakov, Saha Bölgesi Verhoyansk vilayeti halkının maddî ve manevî kültürü hakkında olağanüstü bir inceleme ortaya koymuştur. Yazdığı bu eserinde⁷ araştırmacı, Saha halkının ağır yaşam şartlarını etraflıca incelemiş ve bu halkın yerli *toyon*'lar, Rus tüccarlar ve çarlık hükümeti olmak üzere üçlü bir baskı altında bulunduğu işaret ederek onlara arka çıkmıştır. Sözlü halk sanatı ve özellikle olonko destanlarında araştırmacı, sıradan insanların hayat şartlarını ve onların manevî hayatının zenginliğini görmektedir.

İ. A. Hudyakov'dan sonra siyasî nedenlerle sürgüne gönderilen birçok kişi Sahaların etnografisini, folklorunu ve dilini incelemiştir. Bunların arasında meşhur "Saha Dili Sözlüğü" çalışmasının yazarı olan E. K. Pekarskiy özel bir yer tutmaktadır. Söz konusu sözlüğün deyimleri, masal ve türkülerde kullanılan halk diline dayandırılmıştır⁸. E. K. Pekarskiy'nin hazırladığı bu sözlükte folklor kahramanlarının isimlerinin anlamlarını, mitoloji ve sözlü halk sanatı konusunda bilgiler ile folklor dilinde kullanılan bazı sıfat ve deyimlerin açıklamaları ve tercümeleri bulunabilmektedir. Ayrıca E. K. Pekarskiy tarafından yayımlanan "Saha Halk Edebiyatı Örnekleri" adlı kitap da büyük önem taşımaktadır.⁹

E. K. Pekarskiy dışında V. M. İonov, V. F. Troşçanskiy, S. V. Yastremskiy, N. A. Vitaşevskiy, V. L. Seroşevskiy vb. gibi siyasî olarak

---

6 Verhoyanskiy Sbornik; Yakutskie skazki, pesnizagadki i poslovitsy, a takje russkie skazki i pesni, zapisannie v Verhoyanskom okruge İ.A.Hudyakovım, İrkutsk 1890, s.54.

7 İ.A.Hudyakov, Kratkoe opisanie Verhoyanskogo okruga (redaktör: V.G.Bazanova, Leningrad 1969, 439s.

8 E.K.Pekarskiy, Slovar Yakutskogo Yazıkı, St.Petersburg, 1907-1930; 1959 (2.baskı).

9 _____, Obraztsı Narodnoy Literaturı Yakutov, St.Petersburg 1907-1918 (Eser 3 kısım halinde yazılmış olup, birinci kısım Pekarskiy'in derlediği metinlere aittir. Bunlar, 5 bölüm hâlinde 476 sayfadır. İkinci kısım İ.A.Hudyakov'un derlediği metinlere aittir ve 2 bölüm hâlinde 276 sayfadır. Üçüncü kısım ise, V.N.Vasilyev'in derlediği metinlerdir. Bir bölüm içinde 196 sayfadır.

sürgün edilen kişiler de etnografik ve folklorik malzemeleri toplamışlardır.¹⁰ Bunlardan birçoğu daha sonra E. K. Pekarskiy ile birlikte Rus Coğrafya Topluluğu Doğu Sibiryaya Departmanı tarafından 1894 – 1896 döneminde gerçekleştirilen Saha Yeri (Sibiryakovskaya) Araştırma Gezisine katılmışlardır. Bu şekilde 19. Yüzyılda Saha folklor araştırmalarıyla genellikle Saha yerli halkı arasında yaşamış sürgüne gönderilen ilim adamları meşgul olmuştur. Bu ilim adamlarının içinde bilhassa Yastremskiy ve Seroşevskiy'in eserleri hâlâ kaynak eserler içinde değerlendirilmektedir.¹¹

Saha Yeri'nde folklorla karşı olan ilgi, 1905 – 1907 tarihleri arasındaki Meşrutiyetin etkisiyle başlayan milli kültürü geliştirme hareketi ile birlikte artmaya başlamıştır. Yerli basının sayfalarında folklor motifleri içeren, çarlık baskısı ve haksızlıklara karşı protesto ve mücadele ruhunu yansıtan bazı edebî eserler çıkmaya başlamıştır. 1906 yılında ilk defa Saha Yeri'nde bir Saha olonkhosu sahnelenmiştir. Bu dönemde A. Ye. Kulakovskiy ve S. A. Novgorodov da kendi malzemelerini toplama ve araştırma çalışmalarını başlatmışlardır.¹²

Sovyet Sosyalist Devriminin ardından Saha halkı yeni bir alfabe esasında, rejimin öngördüğü yeni sanat kültürü şekillenmeye başlamış, tiyatro ve müzik sanatı öne çıkmış ve yaygın bazı sanat faaliyetleri gelişmeye başlamıştır. Edebiyat ve sanatın şekillenmesinde önemli bir kaynak olarak folklor temel alınmıştır.

20'li yıllarda Saha folklorunun araştırılması ve derlenmesi faaliyetleri, Saha Yeri Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti araştırmaları doğrultusunda SSCB Bilimler Akademisi bünyesinde kurulan bir Komisyon ve Saha Keskile “ Saha Uyanışı” Bilimsel

¹⁰ Yakutskiy Geroişeskiy Epos “Kıns Debeliye” (Komisyon), Novosibirsk 1993, s.11.

¹¹ V.L.Seroşevskiy, Yakuti; Opıt Etnografişeskogo İssledovaniya, St.Petersburg 1896, 720 s.

S.V.Yastremskiy, Obraztsı Narodnoy Literaturı Yakutov, Leningrad 1929, 226s.

¹² Bu konuda geniş bilgi için bkz: M.Fatih Kirişçioğlu, “Saha(Yakut) Türkleri Edebiyatı”, Türk Dünyası El Kitabı (Türkiye Dışı Türk Edebiyatları),c.IV, Ankara 1998, s.502, 503.

Araştırma Topluluğu tarafından yürütülmeye başlanmıştır.¹³ Bu doğrultudaki çalışmalar, Saha Yeri SSC Halk Komiserleri Konseyi nezdinde Saha Dili ve Kültürü Bilimsel Araştırmalar Enstitüsünün (bugünkü Rusya Bilimler Akademisi – Sibiryaya Bölgesi Saha Dili, Edebiyatı ve Tarihi Enstitüsü) 1935 yılında kurulduktan sonra daha planlı ve sistematik bir yapıya kavuşmuştur. Enstitünün başına önde gelen toplum bilimci-siyasetçi, bilim adamı ve Saha Sovyet edebiyatının kurucusu olan Platon Alekseyeviç Oyunskiy geçmiştir. Kendisi daha 20’li yıllarda, folklor eserlerinin somut tarihî prensiplerine göre değerlendirilmesi gerektiğini savunmuş ve halk sanatı konusundaki yavan-sosyolojik yaklaşımlara karşı çıkmıştır. P. A. Oyunskiy, kendi folklor malzemelerini derinlemesine incelemeleri konusunda Saha aydınlarına tavsiyelerde bulunmuştur. Özel olarak olonkho konusuna değindiği bir makalesinde P. A. Oyunskiy, Saha Destanının gelişimini ve onun tarihi temelini incelemiştir.¹⁴ Onun başkanlığında söz konusu Enstitü, folklor eserlerinin toplanması, yayınlanması ve incelenmesi konularında geniş çaplı çalışmalar başlatmış,¹⁵ 1938 – 1941 döneminde S. İ. Bolo ve A. A. Savvin’in Vilyusk ve Kuzey bölgelerine inceleme gezileri organize etmiştir. Bu çalışma İkinci Dünya Savaşı döneminde de kesintiye uğramamıştır. Olonkholaradaki kahramanlık ve bahadırların yeryüzündeki kötülöklere karşı verdikleri mücadele Sovyet insanların yurtseverlik duygularıyla benzer doğrultuda olduğu için ağır savaş döneminde takdis etme (*algıs*) ve lanetleme (*kirus*) gibi Saha folklorunun eski türleri yeni bir içerik ve anlam kazanmıştır.

Savaş bittikten sonra özellikle 60’lı yıllardan itibaren düzenli bir hâl alan folklor araştırma gezileri düzenlenmeye başlanmış ve sözlü halk

¹³ G.U. Ergis, Oçerki po Yakutskomu Folkloru , Moskova 1974, s.61.

¹⁴ Yakutskiy Geroičeskiy Epos...,s.11

¹⁵ S.İ.Bolo, Proşloe Yakutov do Prihoda Russkih na Lenu, Moskva-Yakutsk 1938, 227 s.

Büdürüybet Mülcü Böğö (Nespotıkayutsiya mülcü Böğö), Moskva-Yakutsk 1938 495 s.

G.V.Ksenofontov, Uraangxay Sahalar; Oçerki po Drevney İstorii Yakutov, İrkutsk 1937, 576 s.

şiiri derleyicileri için bazı kılavuzlar geliştirilmiştir.¹⁶ “Çevik Nurgun Bootur” olonkhosunun G. U. Ergis tarafından yayınlanması hadisesi Saha folklor örneklerinin bilimsel olarak yayınlanmaya başlanmasına vesile olmuştur. Bu kitapta kullanılan ilmî-metodik prensipler müteakip iki dilli yayınlara (Sahacadaki metinler Rusçaya çevirileriyle birlikte verilerek) bir örnek teşkil etmiştir.¹⁷ İ. A. Hudyakov ve S. V. Yastremskiy’in geleneklerine sadık olan G. U. Ergis orijinale azami ölçüde yaklaşan çeviri taraftarıdır. Bu ilke, daha sonra A. A. Popov, İ. V. Puhov ve G. U. Ergis tarafından hazırlanıp 1985 yılında “SSCB Halklarının Destanları” dizisi çerçevesinde çıkan “Dik başlı Kulun Kullustur” olonkhosunun bilimsel yayınlanması sırasında daha da pekiştirilmiştir.¹⁸

Olonkhoların kısa bibliyografyaları ilk defa 1912 yılında E.K.Pekarskiy tarafından yapılmış,daha sonra S.E.Malov 1929 yılında kısa bir bibliyografya yayımlamıştır.Daha sonra 1962 yılında İ.V.Puhov’un “Sahaskiy Geroişeskiy Epos Olonxo Osnovnie Obrazı” (Saha Kahramanlık Destanı Olonkodaki Ana Kahramanlar) adı altında geniş bir monografi hazırladığı bilinmektedir. Puhov, bu eserini 33 basma, 33 elyazması olonkhodan faydalanarak hazırlamıştır.Daha sonra Saha Devlet Kütüphanesi müdürü T.S.Cyakonova ve çalışanlarının hazırladığı “Olonko Bibliyografyası” yayımlanmıştır.¹⁹

Saha folklorunun gelişim tarihi, geleneksel türlerin estetikliği ve ayrıca Sahaların sözlü sanatının Sovyet dönemindeki yerini konu eden bazı kapsamlı inceleme çalışmalarının yayınlanması Saha Folklor Bilimi açısından önemli bir gelişme olarak sayılabilir.²⁰ Olonkhonun fikrî-estetik içeriği, epik kahramanlar ve temaların incelenmesinde önemli başarılar elde edilmiş, olonkho ile diğer Türk-Moğol halklarının

¹⁶ G.U.Ergis, Sputnik Yakutskogo Folklorista, Yakutsk 1945, 95 s.

_____, Pamyatka Sobiratelyam Sovetskogo Folkloru, sahask 1947 56 s.

¹⁷ _____, Nurgun Bootur Stremitelny (metin: K.G.Orosina, Yakutsk 1947, 410 s.

¹⁸ Stroptiviy Kulun Kullustuur; Yakutskoe Olonxo(komisyon), Moskova 1985, 608 s.

¹⁹ Bibliyografiya Olonxo, Yakutsk 1982 (redaktör: D.S.Makarov), 67 s.

²⁰ G.U.Ergis, Oçerki po Yakutskomu Folkloru, Moskva 1974, 402 s.

G.M.Vasilyev , Jivoy Rodnik, Ob Ustnoy Poezii Yakutov ,Yakutsk 1973, 303 s.

destanları arasındaki etkileşim, olonkho mısralarının ses organizasyonu ve ritmik sistemi, olonkhonun orijinal anlatım yapısı²¹ ve Saha olonkhosutlarının sanatı gibi konular incelenmiştir.²² Diğer taraftan, folklorun Saha Edebiyatının oluşmasındaki rolü ile Çağdaş Saha Şiiri ve Edebiyatının sözlü şiir gelenekleriyle derin bağları gibi konular incelenmeye devam edilmektedir.²³ Bunun dışında, Rusya Cumhuriyeti'nde yaşayan halkların destan mirasının tarihsel-tipolojik ve yapısal-tipolojik analizler çerçevesinde folklor ile ilgili ortaya çıkan genel teorik konuların aydınlanması için sıkça Saha folkloruna başvurulmaktadır.²⁴

---

²¹ N.V.Emelyanov, *Sujeti Yakutskix Olonxo*, Moskva 1980, 375 s.

_____, *Sujeti Rannix Tipov Yakutskix Olonxo*, Moskva 1983, 246 s.

²² V.V.İllarinov, *İskusstvo Yakutskix Olonxosutov*, Yakutsk 1982, 123 s.

P.A.Şerhunayev, *Pevtsov Blagorodnoe Poetiçeskoe Tvorçestvo*, İrkutsk 1975234 s.

²³ V.T.Petrov, *Rol' Folkloru v Zarojdenii Yakutskoy Literaturı*, Yakutsk 1972, 95s.

_____, *Traditsii Epiçeskogo Povestvovaniya v Yakutskoy Proze*, Novosibirsk 1983, 84 s.

V.A.Semenov, *Folklorne Sujeti i Motivı v Tvorçestve P.A.Oyunского*, Yakutsk 1966, 76 s.

²⁴ V.M.Jirminskiy, *Tyurkskiy Geroiçeskiy Epos*, Leningrad 1974, 727 s.

E.M.Meletinskiy, *Proishojdenie Geroiçeskogo Eposa; Rannie Formı i Arhaiçeskiy Pamyatnik*, Moskva 1963 462 s.

Folklor: Poetiçeskaya Sistema (Komisyon), Moskva 1977, 343 s.